

mie, Postmoderne und der arme Hölderlin verscheen, een reeks uitermate geraffineerde, thans krachtig samengebundelde studies gepubliceerd, die aan de hermeneutische verstaansimperatieven een ethische grens stellen en derhalve dwingen tot inperking van de 'macht van de goede wil', waarmee het ongebreideld willen-verstaan van een met universaliteitsaanspraak optredende hermeneutiek is behept. Bijzonder vernieuwend en beloftevol is daarbij het perspectief van een fysisch-somatische verankering van de semiose, wat niet alleen kan bijdragen tot een grondige herziening van de thans uitsluitend 'subjectivistisch' verankerde voorwaarden van het zinsverstaan, maar tevens tot een hoognodig ontmetafysiciseren van wat in het actuele postmoderne denken nog steeds als significante alteriteit operatief wordt gehandhaafd.

Guy VAN KERCKHOVEN

ANALYTISCH

Stefaan E. Cuypers, *Stoffige geesten: essay over het materialisme in de analytische psychologie*. Leuven, Peeters, 1997, 152 blz., ISBN 90 6831 955 8

Stefaan E. Cuypers, *Persoonlijke aangelegenheden: schets van een analytische antropologie*. Leuven/Assen, Universitaire Pers/Van Gorcum, 1994, 137 blz., ISBN 90 6186 610 3 (Universitaire Pers)/ 90 232 2903 7 (Van Gorcum)

Stefaan E. Cuypers (red.), *Indirecte rede: Jon Elster over rationaliteit en irrationaliteit*. Leuven/Amersfoort, Acco, 1995, 224 blz., ISBN 90334 31572

Sinds de tweede helft van onze eeuw ondergaat de analytische *philosophy of mind* een 'naturalistische wending'. Zij streeft een continuïteit met de natuurwetenschappen en de empirische wetenschappen na; hierbij valt op dat de materialistische stelling dat mentale toestanden fysische toestanden zijn, vandaag gemeengoed is. In *Stoffige geesten* onderwerpt Stefaan Cuypers dat materialisme aan een genuanceerde kritiek. Maar in de eerste plaats geeft het boek een helder overzicht van de hedendaagse filosofie van de geest. Hij bespreekt de belangrijkste hedendaagse disputen, zoals intentioneel realisme versus intentioneel anti-realisme, semantisch atomisme versus semantisch holisme, en de vraag of computers kunnen denken.

Cuypers' studie behandelt voornamelijk het probleem van intentionaliteit en semantiek. Intentionaliteit betreft de inhoud van cognitieve toestanden zoals gedachten; semantiek behelst de betekenis van symbolen zoals linguïstische tekens. Vanuit de materialistische vooronderstelling stelt de filosofische vraag in verband met intentionaliteit en semantiek zich als volgt: hoe kunnen louter fysische dingen mentale inhoud of betekenis

hebben? Willen intentionaliteit en betekenis überhaupt mogelijk zijn vanuit het materialistische perspectief, dan moeten ze 'genaturaliseerd' worden: ze moeten tot een onderdeel van de fysische wereld gemaakt worden. En dat blijkt een onmogelijke taak te zijn.

Volgens de intentioneel realist kunnen intentionaliteit en semantiek genaturaliseerd worden door het poneren van mentale representaties. Jerry Fodor stelt mentale representaties voor als symbolen in de 'taal van het denken'. Mentale symbolen hebben zowel semantische als syntactische eigenschappen, en op die manier wordt semantiek en intentionaliteit mechanisch mogelijk, want syntactische eigenschappen zijn immers fysische eigenschappen van een hogere orde. Tevens hebben symbolen betekenis, want ze gaan over iets. Onze gedachten, onze overtuigingen en verlangens, verkrijgen hun intentionaliteit doordat ze in een functionele relatie staan tot dergelijke symbolen. Maar daarmee is nog niet verklaard hoe de mentale symbolen in onze taal van het denken *in de eerste plaats* hun betekenis verwerven *zonder* een beroep te doen op intentionele en semantische mechanismen. Fodor tracht dit te doen aan de hand van zijn, zeer technische en complexe, informationele betekenisstheorie. Cuypers ontrafelt en weerlegt Fodors theorie op een vakkundige manier. Zo wijst hij op een misleidende analogie die Fodor hanteert tussen zijn eigen 'functionele' informationele semantiek en het psychologisch functionalisme ("de *neutraliteit* van de realiserende neurologische mechanismen in het psychologisch functionalisme kan niet zomaar overgedragen worden op de realiserende mentale en intentionele mechanismen in Fodors 'functionele' semantiek" (pp. 121-122)). Fodors belangrijkste fout ligt volgens Cuypers in diens ontologische vooronderstelling van een 'kant-en-klaar'-wereld, waarin de objecten van referentie vooraf ontologisch bepaald zijn en voor altijd vast liggen. Hij contrasteert Fodors ontologie met Hilary Putnams 'intern realisme', dat de nadruk legt op het context-gebonden en interesse-relatieve karakter van de eigenschappen van de objecten in de wereld.

Als we intentionaliteit en betekenis niet kunnen naturaliseren, moeten we ze dan maar naar het domein van de fictie verwijzen, zoals de behavioristen en de logisch positivisten reeds stelden, en zoals de eliminativisten menen? Is onze intentionele psychologie een achterhaalde proto-theorie, die we moeten vervangen door een serieuze wetenschap, zoals alchemie destijds plaats moest ruimen voor chemie? Een alternatief bestaat uit de interpretatie-theorie van Daniel Dennett en Donald Davidson: onze overtuigingen en verlangens zijn niet intern en expliciet gerepresenteerd in ons brein, maar ze ontlenen hun semantische en intentionele eigenschappen aan een *rationele interpretatie* van gedrag. Toch verschillen hun visies wezenlijk van elkaar, daar Dennett een instrumentalist, en Davidson met betrekking tot de status van onze intentionele psychologie een realist is. Voor Dennett zijn onze intentionele verklaringen bij het interpreteren en voorspellen van gedrag geen causale maar rationele en normatieve verklaringen, en daardoor gewoonweg theoretische ficties. Niet haar correctheid, maar wel haar succes en bruikbaarheid rechtvaardigt onze intentionele psychologie. Dat succes vergt een evolutionaire verklaring, en behoeft geen legitimering in termen van interne representaties. Volgens Cuypers neigt

Dennetts 'realisme met een korreltje zout' naar anti-realisme. Zijn voorkeur gaat uit naar Davidsons realistische interpretatietheorie: intentionaliteit is daadwerkelijk aanwezig in onze gedragspatronen, en onze intentionele verklaringen zijn weldegelijk *causale* verklaringen.

Davidson komt ook uitvoerig aan bod in het boeiende hoofdstuk 'Redenen en regels voor het handelen'. Daarin stelt Cuypers voor om Davidsons handelingstheorie te combineren met Wittgensteins analyse in termen van regels. Davidson wil de kloof dichten tussen het intentioneel verklaringsmodel van onze handelingen en het causaal verklaringsmodel van fysische gebeurtenissen. Het handelen kunnen we niet zonder meer aan het domein van de causaliteit onttrekken. De primaire reden die een handeling verklaart is een rationele oorzaak. Onze handelingen worden zowel *gerationaliseerd* als *veroorzaakt* door onze overtuigingen en verlangens. Davidson verdedigt het 'anomaal monisme', een niet-reductionistisch materialisme dat individuele mentale gebeurtenissen wel als identiek met individuele fysische gebeurtenissen opvat, maar dat het bestaan van psycho-fysische wetmatigheden ontkent. Het mentale en het fysische zijn verschillende beschrijvingen van eenzelfde fysische werkelijkheid, maar mentale beschrijvingen zijn niet herleidbaar tot fysische beschrijvingen. Volgens Cuypers is Davidsons analyse van het handelingsconcept correct maar ontoereikend. Davidson herleidt het *begrijpen* van handelingen tot *verklaren en voorspellen* van handelingen. Tevens koppelt hij de verklaring van het handelen aan de middel/doelrationaliteit, en beperkt hij praktisch handelen tot louter technisch handelen. Een cruciale tekortkoming van Davidsons intentionele psychologie van het menselijk handelen is volgens Cuypers een miskenning van de fundamentele zingevende interesse. Het alternatief vindt hij in Wittgensteins sociale analyse van het handelen in termen van regels. Gedragsregels zijn normen die onbewust toegepast worden. Het beheersen van die regels is een capaciteit, die niet zozeer 'kennen' als wel 'kunnen' inhoudt: "het begrijpen van handelingen in termen van regels komt neer op het verstaan van handelingen in relatie tot de praktijk en de sociale context waarbinnen ze gesteld worden" (p. 75). De praktijk en de sociale context verschaffen de voorwaarden om handelingen te begrijpen. Het volgen van regels stoelt op sociale levensvormen, die onze tweede natuur constitueren.

Davidsons psychologische visie en Wittgensteins regel-visie verhouden zich volgens Cuypers als volgt tot elkaar: "... de *macroscopische* regelanalyse [overkoepelt] de *microscopische* intentionele analyse van het handelingsconcept" (pp. 80-81). Bij Davidson ligt het accent op specifieke redenen voor een handelende persoon, terwijl Wittgenstein de nadruk legt op de algemeengeldende regels voor personen in hun sociale context. De sociale visie verruimt en verdiept de psychologische visie, terwijl het verklaren van handelingen in termen van redenen onze handelingen in termen van regels concretiseren en operationaliseren, want "redenen impliceren regels en omgekeerd" (p. 81). Dit hoofdstuk over Davidson en Wittgenstein valt een beetje buiten de context van het boek. Het roept vragen op die nauwer aansluiten bij *Indirecte rede*, een collectief boek onder de

redactie van Cuypers, dat handelt over de Noorse filosoof en sociale wetenschapper Jon Elster. Centraal daarin staat de problematiek rond rationeel handelen in de context van de analytische filosofie en de sociale wetenschappen.

Daar de auteur technische aspecten niet uit de weg gaat, blijft *Stoffige geesten* een moeilijk boek. De niet-gespecialiseerde lezer raad ik aan om te beginnen met het laatste hoofdstuk, 'Het materialistische project', dat een algemeen overzicht geeft van de verschillende strekkingen in de materialistische filosofie van de geest. Daarin stelt Cuypers dat de hedendaagse filosofie van de geest in een impasse zit, als gevolg van de verkeerde materialistische vraagstelling. Hij stelt voor de hoofdvraag te deconstrueren aan de hand van een 'descriptieve metafysica', en zodoende niet langer te denken in termen van de hopeloze oppositie 'materialisme versus dualisme'. Een descriptieve metafysica wil onze alledaagse conceptuele schema's adequaat beschrijven, in plaats van ze te vervangen of te legitimeren aan de hand van diepere metafysische redenen. We kunnen uit de impasse geraken door de geest te zien als een natuurlijk aspect van het leven van een lichamenlijk wezen. Hij werkt dit voorstel niet verder uit, maar voorheen, in *Persoonlijke aangelegenheden*, stelde hij Peter Strawsons 'descriptieve metafysica' reeds centraal. Ook dat boek is een aanrader, temeer omdat het, sterker nog dan *Stoffige geesten*, de geïnteresseerde lezer inleidt in de wereld van de analytische filosofie. Wat betreft de persoonsidentiteit zit de hedendaagse analytische filosofie in een gelijkaardige impasse dan bij de theorieën van de geest: dezelfde vooronderstelling is aanwezig dat ons concept van de persoonlijke identiteit, net zoals ons concept van de geest, *ofwel* metafysisch gefundeerd moet worden, *ofwel* wegverklaard en vervangen. Dit uit zich in respectievelijk de cartesische 'Ego-theorie', die de persoonsidentiteit ziet als een enkelvoudige en onveranderlijke substantiële identiteit, en de empiristische 'bundel-theorie', waarin persoonlijke identiteit herleid wordt tot een eenheidsrelatie van mentale continuïteit in onze bundel van ervaringen. Beide standaardtheorieën beschouwt Cuypers als vormen van eenzelfde onhoudbaar filosofisch atomisme. In het filosofisch atomisme wordt de ontologie ondergeschikt aan de epistemologie. Zowel de bundel-theorie als de Ego-theorie beroepen zich op het perceptueel model van zelfkennis, en op vertrouwdheid door introspectie. Zodoende wordt het probleem van de persoonlijke identiteit herleid tot identiteit van de eerste persoon en tot dat van de zelf-identiteit. Volgens Cuypers is het perceptueel model van zelfkennis onhoudbaar. Het filosofisch atomisme ziet het zelf als niet-lichamelijk, privaat en statisch object van introspectieve vertrouwdheid. Een uitweg vindt Cuypers aldus in Peter Strawsons descriptieve persoonsmetafysica: lichamelijke personen zijn net als materiële lichamen basisparticulaaria, die fundamenteel publiek zijn. Het persoonsconcept is een primitief, onreducerbaar concept. Evenals ons concept van de geest, kan ons concept van de persoon niet geanalyseerd worden als een op zichzelf staande identiteit, onafhankelijk van het lichaam en de levensvorm van de mens. Ook hier worden we weer herinnerd aan de filosofie van de latere Wittgenstein.

Johan VELDEMAN